

**Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Poznaniu**

Przewodnik możliwości dywersyfikacji działań na terenach wiejskich

DG Edukacja i Kultura
Program „Uczenie się przez całe życie”
Leonardo da Vinci

Poznań 2008

Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu

ul. Sieradzka 29, 60-163 Poznań

tel. (0 61) 868 52 72, 863 04 11; fax 868 56 60

www.wodr.poznan.pl

e-mail: wodr@wodr.poznan.pl

Dyrektor: Marek Lorych

Z-cy dyrektora: Ryszard Jaworski
Wiesława Nowak

Opracowanie: Maria Biadała, Józef Gęziak, Iwona Graf, Krzysztof Graf, Aldona Jankowska, Ryszard Jaworski, Czesława Klonowska, Anna Nawrocka, Alicja Nowak, Teresa Ewa Tuliscka

Wydawca - Druk: WODR w Poznaniu

SPIS TREŚCI

- 1. Uwarunkowania przyrodnicze i gospodarcze produkcji rolnej na Wyspach Balearów.....4**
- 2. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Hiszpanii i na wyspach Balearów – porównanie z warunkami polskimi.....10**
- 3. Zmiany w funkcjonowaniu i roli gospodarstw rolnych w kontekście zachodzących przemian gospodarczych.....17**
- 4. Miejsce agroturystyki i sprzedaży bezpośredniej w dochodach gospodarstw.....21**
- 5. Organizacje i instytucje wspierające dywersyfikację działań w gospodarstwach rolnych wysp Balearów.....27**
- 6. Pozytywne wzorce dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych na wyspach Balearów.....33**
- 7. Możliwości skorzystania z hiszpańskich doświadczeń w Polsce i Wielkopolsce..... 38**

Niniejszy przewodnik jest efektem projektu w ramach programu Unii Europejskiej w zakresie kształcenia zawodowego – Leonardo da Vinci - Wymiany i Staże pt: „Dywersyfikacja gospodarstw sposobem na rozwój obszarów wiejskich-doskonalenie kwalifikacji doradców” o numerze PL/07/LLP-LdV/VETPRO/140406.

1. UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZE I GOSPODARCZE PRODUKCJI ROLNEJ NA WYSPACH BALEARÓW

BALEARY NA TLE HISZPANII

Baleary są autonomiczną jednostką przynależącą do Hiszpanii. Cały kraj obejmuje powierzchnię 504 782 km² i liczy 40,2 mln mieszkańców. Jest największym z trzech państw położonych na Półwyspie Iberyjskim. W skład Hiszpanii wchodzi także Baleary na Morzu Śródziemnym, Wyspy Kanaryjskie na Oceanie Atlantyckim oraz tzw. terytoria suwerenne, w skład których wchodzi dwie hiszpańskie posiadłości w Afryce Północnej, Ceuta i Melilla, oraz liczne niezamieszkałe wyspy po śródziemnomorskiej stronie Cieśniny Gibraltarskiej, takie jak Chafaryny, Alboran czy Perejil. Do Hiszpanii, a dokładniej do Katalonii, należy także otoczone przez terytorium francuskie miasteczko Llívia.

Hiszpania dzieli się na 19 wspólnot autonomicznych, które cieszą się dużą autonomią:

- Andaluzja**
- Aragonia**
- Asturia**
- Baleary**
- Estremadura**
- Galicja**
- Kantabria**
- Kastyli-La Mancha**
- Kastyli-León**
- Katalonia**
- Kraj Basków**
- La Rioja**
- Madryt**
- Murcja**
- Nawarra**
- Walencja**
- Wyspy Kanaryjskie**
- Ceuta**
- Melilla**

Centralna część Hiszpanii zbudowana jest z masywów paleozoicznych, częściowo przykrytych osadami mezozoicznymi i kenozoicznymi, które występują w rozległych nieckach. Od północnego wschodu i południowego wschodu graniczą z nimi alpejskie pasma fałdowe Pirenejów i gór Betyckich. Hiszpania jest krajem wyżynno-górskim, gdzie około 90% obszaru zajmują wyżyny i góry. Centralna część kraju zajmuje wyżyna zwana Mesetą Iberyjską, która wznosi się średnio do 600 m n.p.m. Góry Kastylijskie dzielą ją na dwie części: Starą i Nową Kastylię. Mesetę otaczają góry: od północy Góry Kantabryjskie, od południowego wschodu Góry Iberyjskie. Na granicy z Francją rozpościerają się niedostępne Pireneje, które wraz z Górami Iberyjskimi i niższymi Górami Katalońskimi otaczają niziną Kotlinę Aragońską.

Klimat Hiszpanii jest zróżnicowany, od chłodnego i deszczowego na północnym zachodzie, po gorący i suchy na równinach Andaluzji. Centrum kraju charakteryzuje się klimatem kontynentalnym. Występują duże amplitudy temperatur dziennych jak i rocznych. Latem na całym obszarze kraju z wyjątkiem północnego wybrzeża, jest gorąco i słonecznie. Średnie temperatury wynoszą 12⁰C w styczniu i 25⁰C w lipcu, roczna ilość opadów sięga 250 mm. Północ kraju jest terenem zdecydowanie wilgotnym. Obszar wybrzeża na wschodzie i południu kraju przejawia cechy klimatu śródziemnego z wpływem klimatu morskiego, im bardziej na południe tym bardziej gorący klimat. Jest to teren raczej suchy, z gorącym latem i łagodną zimą.

Do lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia Hiszpania była jednym z najuboższych krajów Europy. Masowy napływ turystów spowodował wielki wzrost inwestycji i napływ kapitału zagranicznego, który wzmógł się jeszcze po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Hiszpania była przez ostatnie pół wieku jednym z najszybciej rozwijających się gospodarczo państw Europy. Hiszpania jest znaczącym uczestnikiem handlu zagranicznego, wielkie banki mają swoje siedziby głównie w Madrycie, Bilbao, Barcelonie i Walencji. Hiszpania jest zaliczana do grupy państw wysoko rozwiniętych, co potwierdza wysoki PKB (w 2001 r. wyniósł 662 mld euro, czyli 16,5 tys. euro na mieszkańca).

Najważniejszą gałęzią gospodarki jest wysoko rozwinięty przemysł – samochodowy, stoczniowy, metalurgiczny, różnorodny

przemysł elektrotechniczny. Wielkim atutem jest rozwinięty przemysł włókienniczy oraz rolno-spożywczy. Ziemie uprawne w Hiszpanii zajmują około 2/3 powierzchni użytków rolnych. W rolnictwie dominującą rolę odgrywa hodowla bydła, trzody i drobiu na rozległych pastwiskach (Kastylii, Asturii czy Estremadury), a także uprawa winorośli, zbóż, oliwek oraz owoców cytrusowych. Lasy (głównie w rejonach górskich stanowią 31 % powierzchni kraju) dostarczają drewna i owoców leśnych. Rolnictwo przynosi 8% dochodu narodowego brutto. Na nizinnej Mesecie uprawia się: pszenicę i jęczmień. Kukurydza rośnie dobrze na wilgotniejszych terenach północnego zachodu, a na terenach, na których możliwe jest nawadnianie, uprawia się ryż. Warzywa uprawiane są w nawadnianych dolinach, wzdłuż nizinnego wschodniego wybrzeża. Figi i migdały to domena terenów śródziemnomorskich. Gaje oliwne rosną na suchych obszarach na południu kraju. Hiszpania jest drugim na świecie producentem oliwy z oliwek. Winogrona uprawiane są w dolinie rzeki Ebro, na Mesecie, na nizinach śródziemnomorskich oraz wewnątrz kraju m.in. w Andaluzji.

BALEARY

Wyspy Baleary stanowią archipelag w zachodniej części Morza Śródziemnego, w pobliżu wschodniego wybrzeża Hiszpanii, o powierzchni 5014 km². Wyspy liczą ok. 1 mln mieszkańców, w większości Katalończyków. Baleary są wspólnotą autonomiczną oraz jednym z 19 hiszpańskich regionów autonomicznych ze stolicą w Palma de Mallorca. System rządów opiera się na demokracji. Wyspy w swej historii przechodziły bardzo burzliwe koleje losu: począwszy od wojen handlowych i stanie się częścią handlowego imperium Kartaginy, poprzez okupację rzymską, blisko 400-su letnie panowanie Maurów, wpływy francuskie i angielskie, aż po rządy Generała Franco. Seria pożyczek amerykańskich w latach 50-tych przyczyniła się do odrodzenia rozwoju hiszpańskiej gospodarki na wyspie. Patrząc na ostatnią historię wyspy można zauważyć zmiany zachodzące w życiu mieszkańców. Zaobserwować można proces aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich oraz transformacji gospodarstw rolnych, jaki miał

miejsce na Balearach w kierunku wykorzystania efektu wzajemnego wspierania się turystyki i rolnictwa.

W skład archipelagu wchodzi ok. 200 wysp i niezamieszkałych małych wysepek o łącznej powierzchni 5 tys. km². Najważniejsze wyspy to:

wyspa	powierzchnia	ludność
Majorka	3600 km ²	777 821
Minorka	668 km ²	86 697
Ibiza	572 km ²	111 107
Formentera	82 km ²	7 506
Cabrera	17 km ²	b.d.
Conejera	b.d.	b.d.

Największą w archipelagu Balearów wyspą hiszpańską na Morzu Śródziemnym o długości około 100 km i powierzchni 3600 km² jest Majorka. Zamieszkuje ją około 750 000 mieszkańców. Głównym miastem wyspy jest Palma de Mallorca. Wyspa jest zbudowana głównie z wapieni mezozoicznych. Wzdłuż północno-zachodnich wybrzeży wyspy rozciąga się skrasowiałe pasmo górskie Serra de Tramuntana, z najwyższym szczytem Puig Major, wznoszącym się na wysokość 1445 m n.p.m. Drugim co do wysokości szczytem jest Puig Massanella - 1367 n.p.m. Południowo-wschodnią część wyspy zajmuje wyżyna z rozwiniętą rzeźbą krasową, część centralna natomiast ma charakter nizinny. Leży w strefie klimatu śródziemnomorskiego z suchym latem i opadami w okresie zimowym sięgającymi 650 mm na rok. Majorka ma urozmaiconą linię brzegową. Dwie ogromne zatoki na północy i na południu wyspy zostały ukształtowane przez wiatr i fale. Czas i klimat wyrzeźbiły wiele dolin w skałach wapiennych. Urozmaicone wybrzeże wraz z plażami stanowią ważny punkt turystyczny, w przeciwieństwie do wnętrza wyspy, gdzie dominuje rolnictwo.

W środkowej części wyspy, gdzie znajduje się urodzajna nizina, uprawia się migdały, oliwki, figi, cytrusy i warzywa. Truskawki z Majorki należą do najlepszych na świecie. Migdały i warzywa, w tym głównie sałata, marchew i inne stanowią cenny towar eksportowy. Z kolei cytryny, gruszki, brzoskwinie i figi przeznaczone są głównie do konsumpcji wewnętrznej. W okolicach Binissalem i Felanitx uprawia się winorośl. Dzięki szczególnej dbałości o ten kierunek produkcji rolniczej jakość majorkańskiego wina uległa znacznej poprawie a jego rola wzrosła. W górach Sierra de Mallorca prowadzi się wypas owiec. W hodowli przeważa trzoda chlewna, ale hoduje się również kozy i bydło. Duże znaczenie na wyspie ma również przemysł spożywczy. Rolnictwo mimo silnego oddziaływania turystyki wciąż odgrywa ważną rolę w gospodarce Majorki. Funkcjonujące mechanizmy gospodarcze na wyspach stanowią sprzężony układ, który w miarę rozwoju turystyki napędza koniunkturę w rolnictwie. Rolnictwo zatrudnia stosunkowo mało ludzi, nie mniej stanowi ważny element podkreślający specyfikę regionu, bez którego wyspa nie miałaby swego charakteru i nie przyciągałaby tylu turystów. Wszędzie na wyspie można dostać

specjały kuchni majorkańskiej. Tradycyjna kuchnia nie jest wyjątkowo wyszukana. Opiera się głównie na miejscowych produktach, w tym głównie mięsie wieprzowym i króliczym, chlebie, oliwie z oliwek, ziemniakach, owocach i warzywach.

Znaczna część ludności jest zatrudniona w turystyce, która czerpie atrakcje kulinarne z kuchni regionalnej. Tak jak morze stanowi atrakcję dla obrzeża wyspy, tak rolnictwo jest elementem, który zachęca do odwiedzania interioru wyspy. Produkcja rolnicza nie tylko dostarcza produkty, ale również uatrakcyjnia krajobraz. W połączeniu z bardzo dobrze rozwiniętą agroturystyką stanowi doskonały przykład jak można łączyć sektor rolny z turystycznym. Podczas objazdu wyspy można zauważyć liczne grupy zorganizowane, grupy rowerzystów i kolarzy, rodziny z dziećmi, które w poszukiwaniu aktywnego wypoczynku korzystają z potencjału, jaki stanowią lokalne produkty i regionalna kuchnia. Często chęć poznania i posmakowania odmiennych od tych serwowanych w zeuropeizowanych restauracjach produktów powoduje, że turyści ruszają w głąb wyspy, a do lokalnych sklepików i punktów sprzedaży przy gospodarstwie trafia mnogość klientów. Obrót i różnorodność oferty jednego sektora nakręca obroty drugiego sektora.

Oprócz zatrudnienia w turystyce sporo osób znajduje pracę w innych sektorach: budownictwo, produkcja manufakturowa (odzież, rękodzieło, obuwie). Rzemieślnicy wytwarzają różne produkty, w tym także sztuczne perły z Manacor oraz dmuchane szkło. Produkcja obuwia pozostaje jednym z najważniejszych zajęć na Minorce. Produkty rękodzieła stanowią także ważny element poszerzający ofertę lokalnych sklepików.

2. STRUKTURA OBSZAROWA GOSPODARSTW ROLNYCH W HISZPANII I NA WYSPACH BALEARÓW – PORÓWNANIE Z WARUNKAMI POLSKIMI

Dynamiczny rozwój rolnictwa w Hiszpanii nastąpił po przystąpieniu państwa w 1986 roku do Unii Europejskiej. W całym dotychczasowym okresie swego członkostwa w UE hiszpańskie rolnictwo przechodziło istotne przeobrażenia strukturalne. Tradycyjny ustrój tego sektora nie pozwoliłby osiągnąć w tak krótkim czasie radykalnej poprawy sytuacji ekonomicznej producentów rolnych.

Obszary użytkowane rolniczo w Hiszpanii zajmują ponad 50 % powierzchni kraju, choć w rolnictwie znajduje zatrudnienie ok. 9% ludności zawodowo czynnej. Aż 2/3 wszystkich użytków rolnych to grunty orne oraz sady. Obecnie powszechnie stosowany jest system dzierżawy ziemi. Powstałe w ten sposób latyfundia stanowią przeszło połowę powierzchni ogólnej gospodarstw i znajdują się przede wszystkim na Mesecie Iberyjskiej oraz w Andaluzji. Średnia powierzchnia hiszpańskiego gospodarstwa rolnego po wstąpieniu do Unii powiększyła się o ponad połowę, o jedną czwartą zmniejszyła się liczba gospodarstw indywidualnych (z 2342926 do 1720578), i o blisko połowę zmalała liczba pracujących w rolnictwie. Jednocześnie znacznie wzrosła liczba pracujących w przemyśle i budownictwie, a zwłaszcza w usługach – turystyka. W roku wejścia do Unii na każdego pracującego w rolnictwie hiszpańskim przypadało 17,5 ha użytków rolnych (u nas obecnie 4,3 ha), po piętnastu latach wskaźnik ten wyniósł prawie 40 ha. W rezultacie średnie dochody na jednego zatrudnionego w rolnictwie wzrosły od momentu przystąpienia Hiszpanii do UE ponad 4,5 razy. W ciągu ostatnich dziesięciu lat o ponad 26% zwiększyła się w Hiszpanii liczba stałych najemnych pracowników rolnych (efekt powiększania się gospodarstw oraz spadku udziału pracowników będących członkami rodziny właściciela gospodarstwa). Natomiast najwięcej drobnych gospodarstw (minifundiów) występuje w południowej części Hiszpanii (głównie w Galicji i Baskonii).

W przypadku Polski strukturę obszarową gospodarstw rolnych charakteryzuje duże zróżnicowanie ich wielkości: od jednohektarowych

do kilkutyśnięktohektarowych. Spośród wszystkich gospodarstw rolnych według GUS 1\3 stanowią gospodarstwa o obszarze 0,1-1 ha (działki rolne). Sektor prywatny zajmuje około 95% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Pozostałe 5% to sektor publiczny, który w przeważającej części stanowi własność Skarbu Państwa. Mimo przyrostu liczby i stanu posiadania zasobów ziemi przez największe gospodarstwa, nadal dominującą rolę w rolnictwie polskim posiadają małe i średnie obszarowo (od 1-20 ha UR) gospodarstwa rolne. Stanowią one 62,7% gospodarstw sektora rolnego w Polsce.

Większość producentów rolnych nie produkuje na rynek, a całość produkcji służy samozaopatrzeniu lub przeznacza więcej na samozaopatrzenie niż sprzedaje. Jednak i w przypadku rozdrobnienia gospodarstw rolnych widoczna jest tendencja spadkowa. Po roku 1990 systematycznie zmniejszała się liczba gospodarstw rolnych. Wśród gospodarstw indywidualnych postępuje proces polaryzacji polegający na zwiększaniu się liczby gospodarstw najmniejszych i największych, kosztem średnich.

Biorąc pod uwagę średnią wielkość gospodarstwa w naszym kraju ciągle jeszcze powierzchnia jest nieduża i wynosi ok. 8 ha, przy czym jeszcze raz należy zaznaczyć, że większość gospodarstw w Polsce to gospodarstwa małe, nieprzekraczające 5 ha. Istnieje przy tym znaczne zróżnicowanie regionalne.

Różnice w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych Hiszpanii i Polski wynikają nie tylko ze sposobu użytkowania ziemi, ale również z różnych kierunków produkcji rolnej. Rolnictwo hiszpańskie wyspecjalizowało się w produkcji roślin. Są to uprawy trwałe, gdzie dominującą pozycję zajmują oliwki (druga pozycja w świecie, rok 2005) w południowej części Hiszpanii, winorośl (Katalonia, Walencja oraz Andaluzja), drzewka cytrusowe (Murcja z Walencją). Największa powierzchnia gruntów ornych przypada na zboża: pszenicę, zwłaszcza na Mesecie Iberyjskiej, żyto i kukurydzę na północy kraju i ryż na południu, a poza tym : warzywa, ziemniaki, buraki cukrowe. W południowej części kraju zbiera się korę z dębu korkowego, a na Wyspach Kanaryjskich uprawia się banany oraz trzcinę cukrową. Hiszpanie trudną się też hodowlą owiec (Meseta Iber yjska) i bydła

(północna część Hiszpanii). Rozwinięte jest także rybołówstwo morskie (przede wszystkim tuńczyków i sardynek).

Produkty pochodzenia rolniczego stanowią poważną pozycję eksportową Hiszpanii, dostarczając niemal 1/5 wpływów z eksportu. Pod względem eksportu owoców cytrusowych kraj znajduje się w ścisłej światowej czołówce. Eksportuje się również artykuły spożywcze z owoców, oliwki, oliwę z oliwek oraz wino.

Poza cytrynami, pomarańczami i mandarynkami prowadzi się uprawy kasztanów, migdałów, granatów i bananów. Dobrze rozwinęła się uprawa winnej latorośli, oliwek i produkcja wina. Wśród zbóż do najważniejszych należą uprawy pszenicy, jęczmienia, żyta i owsa, na obszarach sztucznie nawadnianych ryżu. Stosunkowo dobrze rozwinęła się uprawa buraków cukrowych i ziemniaków.

Ze względu na inne warunki klimatyczne w Polsce uprawia się przede wszystkim zboża i ziemniaki. Z tego względu w żadnym innym kraju na świecie nie spożywa się tak dużej liczby potraw z mąki i ziemniaka. W ogólnym obszarze wszystkich zasiewów największym arealem o wartości 67% charakteryzują się zboża. Składa się na to uprawa pszenicy, żyta, jęczmienia oraz owsa. Ponad 8% ogólnej powierzchni zasiewów to rośliny pastewne. Należą do nich: lucerna, kukurydza i koniczyna. Ale trzeba również podkreślić, że Polska jest w czołówce producentów warzyw na rynku europejskim. Zajmujemy obecnie pierwsze miejsce w dziedzinie produkcji kapusty i marchwi, jesteśmy drugim krajem w kolejności produkującym cebulę, trzecim w produkcji ogórków i piątym, jeśli chodzi o produkcję kalafiorów.

Trochę inaczej wygląda rolnictwo na Balearach, które są archipelagiem wysp położonych w zachodniej części Morza Śródziemnego i stanowią autonomiczny region Hiszpanii.

Wyspy Baleary to region turystyczny o międzynarodowej sławie. Występuje tu mnogość kąpielisk morskich, a także uzdrowisk klimatycznych. Głównym źródłem dochodów mieszkańców wysp są usługi turystyczne, praca w rolnictwie (uprawiają zboża, drzewa cytrusowe, oliwki, winną latorośl, migdałowce oraz figowce), zajmują się także hodowlą owiec, bydła oraz trzody chlewnej. Trudnią się również rybołówstwem. Rozwija się tu przemysł spożywczy oraz skórzany, kwitnie też rzemiosło artystyczne.

Zanim rozwinęła się turystyka, ludzie żyli tutaj dosyć skromnie. Śledząc historię dowiadujemy się, że ludzie najbardziej zasłużeni otrzymywali gospodarstwa w głębi wyspy, gdzie uprawiali drzewa cytrusowe i oliwne, hodowali owce. Nie przynosiło to ogromnych dochodów, jednak mieszkańcy wybrzeża żyli znacznie skromniej, ponieważ na wyspach gospodarka była bardzo słabo rozwinięta i

dlatego możliwości zatrudnienia były małe. Kiedy wyspa zyskała na popularności i nastąpił gwałtowny rozwój turystyki sytuacja się odwróciła. Uprawa i hodowla przynosi rolnikom niewielkie dochody, a wybrzeże to najbogatsza część wysp.

Znaczącą rolę na rynku europejskim spełnia hiszpański przemysł spożywczy (winiarski, olejarski, rybny, przetwórstwo owoców i warzyw), który rozwinął się w całym kraju, z największymi ośrodkami w Madrycie, Barcelonie i Walencji.

W ostatnich latach Hiszpania została głównym producentem suchych owoców w UE. Powierzchnia ich upraw stale wzrasta. Do owoców suchych najczęściej uprawianych należą: migdały, orzechy laskowe, orzechy, pistacje oraz ceratonia znana pod nazwą chleba świętojańskiego.

W Hiszpanii hodowla jest stosunkowo mniej ważną gałęzią produkcji rolnej, chociaż ma ona w kraju wielowiekowe tradycje. Największe pogłowie posiadają stada owiec, znacznie mniejsze zaś bydła i kóz. Duże znaczenie dla kraju ma rybołówstwo i produkcja konserw rybnych. Największe porty rybackie skupiły się nad Zatoką Biskajską i na terenie Galicji.

Natomiast najbardziej rozpowszechnionym rodzajem hodowli zwierząt w Polsce jest chów trzody chlewnej. Obecnie поголовіе tych zwierząt wynosi 18 mln. sztuk, co pozwala nam zajmować szóstą pozycję w klasyfikacji światowej. Liczba sztuk bydła liczy obecnie w Polsce 7 mln. Ostatnie lata przyniosły tendencję zaniku w naszym kraju hodowli owiec. Trudni się tym tylko, co setne gospodarstwo rolne w kraju. Może odmieni się ta sytuacja, kiedy nasz „oscypek”, regionalny produkt żywnościowy uznany przez UE zyska popularność w Europie. Powojenna Polska prawie całkowicie charakteryzuje się likwidacją chowu kóz. Liczba kóz szacowana jest obecnie na ok. 30 tys. sztuk, występują pojedynczo i są raczej ozdobą gospodarstwa. Możemy natomiast pochwalić się tradycją w hodowli pszczoł i produkcji miodu.

Pewnym ewenementem na skale światową jest rozpoczęcie w 1994r. w naszym kraju, w naszych warunkach klimatycznych hodowania strusi afrykańskich. 31 ferm zlokalizowanych na terenie naszego kraju posiada łącznie 290 sztuk tych egzotycznych ptaków.

Nie bez znaczenia jest fakt, że rolnictwo w Hiszpanii jest bardziej wrażliwe na zmiany pogody z roku na rok, niż w wielu innych regionach Europy, ponieważ główne czynniki mające wpływ na produkcję rolną (gleby, ukształtowanie terenu i klimat) są tutaj mniej odpowiednie dla rolnictwa, niż w innych krajach. Wysokość produkcji rolnej w Hiszpanii w poszczególnych latach może różnić się nawet o 20%. Wynika to przede wszystkim z bardzo zmiennych warunków pogodowych.

Z tego względu wiele gospodarstw, a szczególnie na wyspach różnicuje działalność w kierunku nierolniczej, a szczególnie turystyki wiejskiej. Wykorzystując sprzyjające warunki klimatyczne rolnicy inwestują w infrastrukturę zapewniającą ciekawy pobyt i dobry wypoczynek w gospodarstwach rolnych, dzięki czemu mogą osiągać znaczne korzyści finansowe.

U nas w tej dziedzinie mamy również duże możliwości. Ma to szczególne znaczenie dla gospodarstw małych, które z różnych względów nie mogą powiększyć areálu. Na obszarach o walorach przyrodniczych nie trzeba wiele, aby dodatkowe źródło dochodu, jakim jest agroturystyka czy turystyka na obszarach wiejskich przynosiła całkiem niezłe dochody. Nawet kiedy nie ma wody, lasu przy odrobinie

pomysłowości powstają atrakcyjne gospodarstwa agroturystyczne. To może być rekreacja konna, małe zoo, produkty własne z gospodarstwa i potrawy kuchni regionalnej. Przyciąga również dobrze zagospodarowany teren z placem dla dzieci, boiskiem do gry w piłkę, do wypoczynku, z miejscem na grilla i ognisko. Są to przykłady, które zarówno w Hiszpanii jak i w Polsce sprawdzają się.

3. ZMIANY W FUNKCJONOWANIU I ROLI GOSPODARSTW ROLNYCH W KONTEKŚCIE ZACHODZĄCYCH PRZEMIAN GOSPODARCZYCH

Hiszpańskie rolnictwo przechodziło istotne przeobrażenia strukturalne. Tradycyjny ustrój tego sektora nie pozwoliłby osiągnąć w tak krótkim czasie radykalnej poprawy sytuacji ekonomicznej producentów rolnych. Średnia powierzchnia hiszpańskiego gospodarstwa rolnego powiększyła się o ponad połowę, o jedną czwartą zmniejszyła się liczba gospodarstw indywidualnych, o blisko połowę zmalała liczba osób pracujących w rolnictwie. Jednocześnie znacznie wzrosła liczba pracujących w przemyśle i budownictwie, a zwłaszcza w usługach. Kiedy Hiszpania wchodziła do Unii Europejskiej na każdego pracującego w rolnictwie Hiszpańskim przypadało 17,5 ha użytków rolnych, po 15 latach członkostwa wskaźnik ten wynosił prawie 40 ha. Gospodarka Hiszpanii wykorzystując sprzyjające warunki klimatyczne sporo zainwestowała w infrastrukturę zapewniającą ciekawy pobyt i dobry wypoczynek, dzięki czemu czerpie duże korzyści z turystyki.

Przemiany na obszarach wiejskich uzależnione są od rangi i charakteru rolnictwa w regionie i mikroregionie. Podstawowym podmiotem w rolnictwie jest gospodarstwo rolne, które dążąc do maksymalizacji dochodu jest jednocześnie miejscem pracy dla członków rodziny, zapewniającym elementarne podstawy egzystencji.

Przemiany w rolnictwie odnoszą się zarówno do rolników, jak i ich gospodarstw. W procesach przemian wieś znalazła się w niezwykle trudnej sytuacji. U podstaw zainteresowania się przedsiębiorczością leży przede wszystkim pogarszająca się sytuacja dochodowa społeczeństwa wiejskiego oraz upatrywanie w niej szans na przezwycięzenie niekorzystnych zjawisk takich jak: bezrobocie, apatia społeczna. Rolnictwo zmienia swoją funkcję. Przemiany te wymusza głównie sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych. Kierunki tych przemian są wyznaczone, lecz tempo ich wprowadzania zależy głównie od wielkości finansowego wsparcia krajowego i unijnego.

W wyniku ewolucyjnych przemian społecznych i gospodarczych zachodzących na terenach wiejskich, przestano utożsamiać wieś

głównie z rolnictwem. Tereny wiejskie przejęły wiele funkcji pozarolniczych, które pozwoliły ich mieszkańcom na zatrudnienie w innych, bardziej efektywnych działach gospodarki.

To gospodarstwa rolne były głównym źródłem dochodów na Majorce. W latach 60-tych nastąpił boom turystyczny. Przedsiębiorcy budowlani skoncentrowali się nad malowniczymi zatoczkami na wschodzie. Mieszkańcy równiny Es Pla zajmujący się rolnictwem nie czynili specjalnie nic by przyciągnąć turystów. Ale sytuacja ta w ostatnich latach bardzo się zmienia. Dawne gospodarstwa rolne (fincas) zamieniane są na gospodarstwa agroturystyczne, które dominują w tym słabo zaludnionym terenie. Ludność oraz rząd Hiszpanii oraz Majorcy widzą potrzebę równowagi pomiędzy koniecznością udostępnienia naturalnych zasobów i podzielenia się tradycyjnym spokojem życia z turystami i ewentualnymi nabywcami ziemi, a ochroną środowiska przed nadmiernym rozwojem przemysłu turystycznego.

Jak wynika z definicji produkcja jest podstawową funkcją gospodarstwa rolnego jednakże w dzisiejszych czasach zwraca się uwagę na fakt, że gospodarstwo pełni wiele funkcji pozaprodukcyjnych, a są to między innymi:

- dostarczenie tradycyjnych wartości kulturowych oraz pielęgnowanie tradycji kulturowych,
- zachowanie krajobrazu i specyficznych ekosystemów,
- ochrona różnorodności biologicznej,
- kontynuacja tradycyjnych metod gospodarowania, które to stanowią o dziedzictwie
- przyrodniczym i kulturowym regionu,
- produkcja żywności wysokiej jakości - rolnictwo ekologiczne.

Dywersyfikacja jest procesem, w którym rolnicy poszukują alternatywnego dochodu, innego niż uprawa roślin lub konwencjonalny chów żywego inwentarza. Większość rolników dostosowuje swoje gospodarstwa w taki sposób, aby zaspokajać potrzeby rynkowe i utrzymać swój poziom życia.

Jest wiele powodów, dla których rolnicy szukają zróżnicowania dochodów i proces ten postępuje od dłuższego czasu. Pierwszą

przyczyną jest zawsze przyczyna ekonomiczna, następnie znaczenie mają inne przesłanki. Najważniejszą z nich mogłaby być szczególnie przydatność gospodarstwa rolnego (na przykład duży i ładny dom wiejski, dobrze przystosowany do zapewnienia noclegów i posiłków), o korzystnej lokalizacji (na przykład na skraju wsi, ze stajnią i pastwiskiem dla koni) albo umiejętności i zainteresowania rolnika (na przykład oprowadzanie gości (wycieczek), otwarte gospodarstwo rolne, albo zajęcia sportowe), co dobrze rokuje przy podejmowaniu decyzji, że w gospodarstwie będzie rozwijana działalność agroturystyczna. Jeśli w gospodarstwie tradycyjnie uprawiana jest winorośl – naturalnym kierunkiem rozwoju jest produkcja winiarska, jeśli pozyskiwane jest krowie, owcze lub kozie mleko – można myśleć o niewielkiej serowni, jeżeli dysponujemy sadem oliwnym – naturalnym kierunkiem rozwoju jest tłoczenie oliwy, a w przypadku produkcji zwierzęcej – wyrób tradycyjnych wędlin np. sobrasady. Przy wszystkich przejawach działalności poza turystyką ogromne znaczenie ma tu fakt, że zajęcia te znane są od wieków rodzinie rolniczej, że wykonywano je w przeszłości, że w gospodarstwie są już odpowiednie budynki, maszyny i urządzenia. Oczywiście zawsze spełnić należy wymagane prawem warunki, co wcale nie jest łatwe, ale wykonalne.

Atrakcyjność takich wyrobów na rynku może podnieść certyfikat gospodarstwa ekologicznego i połączenie działalności wytwórczej z agroturystyczną, co pomaga tworzyć własny, mały rynek zbytu. Sprawdza się to szczególnie w przypadku produkcji winiarskiej, gdzie produkt jest bardzo trwały, stosunkowo łatwy w transporcie, a stali goście potrafią zarezerwować całą bieżącą produkcję.

Wiele pomyślnych przedsięwzięć, dodanych do prowadzonej dotychczas działalności w gospodarstwie rolnym, zostało dopasowanych do istniejących zasobów.

Prowadzenie zróżnicowanego gospodarstwa jest niewątpliwie wyzwaniem dla rolników posiadających tradycyjne kwalifikacje w zakresie produkcji żywności. Większość nowych przedsięwzięć będzie też zależała od zakresu dodatkowych przepisów i regulacji związanych z zakresem działalności, planem zagospodarowania, ubezpieczeniami zdrowotnymi, bezpieczeństwem, higieną i tak dalej. Istnieje jednakże wiele przykładów, gdzie dobrze zaplanowana dywersyfikacja odniosła

wielki sukces i dostarczyła nowe dochody i miejsca zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Przyszłość rolnictwa jest ściśle związana ze zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich. W niektórych częściach Unii Europejskiej, rządy wspomagają tradycyjne praktyki gospodarowania. Przykładem takiego kraju jest Hiszpania.

Obszary wiejskie obejmują 90% obszaru rozszerzonej UE. Ludzie przez wieki tworzyli lokalne kultury, których różnorodność jest tak wielka jak różnorodność samej przyrody. Obowiązkiem każdego jest zrozumienie, ochrona i powiększenie tego dziedzictwa.

Rządy albo miejscowe władze na wielu obszarach szukają sposobów, jak zachęcić do kontynuowania użytkowania tradycyjnych domów, budynków gospodarczych, albo ich delikatnego przekształcania do wykorzystania przy realizacji nowych zadań, sposobów na podtrzymywanie tradycyjnych praktyk rolniczych, utrzymywanie tarasów, żywopłotów, murów z kamieni (bez zaprawy), albo inne kształtowanie krajobrazu przy zapewnieniu, by nowe budynki były w harmonii z miejscowymi tradycjami. Właśnie takim rządem jest rząd Majorki.

Nie przeceniając znaczenia wielu omawianych tu nowych funkcji gospodarstw rolnych, należy spodziewać się, że ich rola w niedalekiej przyszłości z pewnością ulegnie powiększeniu.

4. MIEJSCE AGROTURYSTYKI I SPRZEDAŻY BEZPOŚREDNIEJ W DOCHODACH GOSPODARSTW

W krajach Unii Europejskiej 40-60% gospodarstw czerpie znaczną część dochodów z pracy poza rolnictwem. W Niemczech blisko połowa gospodarstw rolnych osiąga aż 95% takich dochodów. Podobne relacje między dochodami rolniczymi i pozarolniczymi występują w Finlandii, Francji czy Anglii. W krajach Unii Europejskiej tylko gospodarstwa o powierzchni ponad 50% większej, niż wynosi średnia kraju, uzyskują przewagę dochodów rolniczych nad dochodami z działalności pozarolniczej (Duczowska-Małysz 1998). Choć turystyka wiejska i agroturystyka mają w Europie długie tradycje, to ich gwałtowny rozwój przypadł na przełom lat 80 i 90. W Anglii ponad 30% farm włączyło się aktywnie w tę działalność dopiero od 1988 r., kiedy drastycznie obniżył się poziom dochodu rolniczego. Szacuje się, że w Anglii jest około 5000 gospodarstw oferujących noclegi ze śniadaniem – B & B - oraz 3500 gospodarstw oferujących szeroki asortyment usług turystycznych. W tego typu gospodarstwach dochód z agroturystyki szacuje się na 36%. Ten wkład do dochodu może okazać się szansą na przetrwanie gospodarstwa rolnego (Kmita 1999). We Francji i Niemczech turystyką i agroturystyką zajmuje się co dziesiąty rolnik.

Gospodarstwa agroturystyczne na terenie Hiszpanii oferują bazę noclegową, często również organizację imprez grupowych. Dochody gospodarstw agroturystycznych mogą wówczas stanowić od kilku, czy kilkunastu procent do 95 % dochodu danego gospodarstwa. Gospodarstwa te wykorzystują krajobraz, położenie, charakter gospodarstwa – praktycznie cały możliwy potencjał. Bywają gospodarstwa agroturystyczne wysoko w górach nastawione na promocję baraniny wyprodukowanej z własnego gospodarstwa, przy czym atrakcją dla gościa jest otoczenie, możliwość wypraw w góry, wędrowek pieszych czy rowerowych. Udział sprzedaży bezpośredniej w wypadku gospodarstw agroturystycznych jest zwykle wyższy niż w przypadku pozostałych gospodarstw. Dzieje się to tak, gdyż agroturyści poznają produkt lokalny, obserwują bezpośrednio jego

wytworzenie w tym gospodarstwie, bądź nawet uczestniczą w jego produkcji, degustują, przekonują się szybko do jego jakości, zakupują i w konsekwencji promują go.

Na przykładzie gospodarstw agroturystycznych poznanych w trakcie szkolenia na Majorce potwierdza się zasada wzajemnej promocji tj. gospodarstwo agroturystyczne promuje produkt sprzedaży bezpośredniej i odwrotnie - produkt identyfikowalny w danym gospodarstwie promuje miejsce jego wytworzenia. W takim przypadku - zastosowania obydwu produktów z gospodarstwa: usługi i produktu sprzedaży bezpośredniej, dochód jednego z tych dwóch źródeł ma szansę stać się dominującym dochodem.

W Polsce działalność pozarolniczą podejmuje niewiele gospodarstw rolnych. Przyczyną tego stanu jest brak kapitału i relatywnie niski poziom wykształcenia ludności zamieszkującej tereny wiejskie.

Tab.1: Gospodarstwa prowadzące działalność pozarolniczą wg grup obszarowych w latach 1996 i 2002.

Obszar	1996	2002
do 1 ha	39,3%	29,8%
1-5 ha	37,4%	43,5%
5-10 ha	12,0%	14,0%
10-20 ha	7,0%	8,0%
20-50 ha	2,7%	3,2%
50 ha i więcej	1,6%	1,5%

Źródło: *Powszechny Spis Rolny 1996 i 2002 r.*, GUS, Warszawa

Decydujące dla spadku opłacalności produkcji i dochodów rolniczych są niekorzystne dla rolnictwa ceny produktów rolnych oraz ich relacje do cen koniecznych nakładów środków produkcji oraz innych towarów i usług. Duży wpływ ma również niska płaca pracy rolników, bo aż o 36% niższa od płacy pracowników innych gałęzi gospodarki w 2001 r. (*Rolnictwo i gospodarka* - 2004).

Spadek dochodów z produkcji rolniczej notowany w okresie transformacji społeczno-gospodarczej był powodem tego, że wciąż wzrasta odsetek ludności wiejskiej, dla której dochody z pracy we własnym gospodarstwie rolnym nie stanowią głównego źródła utrzymania (tabela 2). Zjawisko to można traktować jako przejaw różnorodności gospodarstw wielofunkcyjnych.

To, że wielu właścicieli gospodarstw rolnych tylko część dochodów uzyskuje z działalności rolniczej i utrzymuje się z różnych źródeł jest typowe również dla innych państw Unii Europejskiej, a nawet dla rolnictwa tak dalece zaawansowanego pod względem technologii i struktury, jak rolnictwo Stanów Zjednoczonych (Tomczak 2004).

Tab.2: Struktura dochodów rodzin rolniczych na 1 osobę w latach 1995 i 2002 r. (w %).

Źródło dochodów	1995	2002
Ogółem dochody z indywidualnych gospodarstw rolnych	76,2	75,6
Ogółem dochody z pracy najemnej	1,4	0,1
Ogółem dochody z pracy na własny rachunek	0,6	1,4
Świadczenia społeczne	19,6	19,9
Pozostałe dochody	2,2	3,0

Źródło: PSR 1995 i 2002 r., GUS, Warszawa

Z danych opracowanych przez GUS wynika, że w gospodarstwach domowych rolników mamy niski udział dochodów uzyskiwanych z pracy najemnej i z działalności na własny rachunek (tabela 2). Należy pamiętać, że forsowanie szybkich, kosztownych zmian w strukturze agrarnej mogłoby doprowadzić do destrukcyjnego wpływu na środowisko naturalne, wyludnianie się obszarów wiejskich, zmian w krajobrazie oraz do zanikania różnorodności kulturowej, z którymi to problemami borykają się obecnie kraje Unii Europejskiej.

Zatem o ile konieczne jest poszukiwanie pozarolniczych źródeł dochodów, to proces ten powinien następować sukcesywnie, z zachowaniem struktury produkcji rolniczej.

Zróżnicowanie regionalne polskiej wsi spowodowało rozwój agroturystyki, ekoturystyki i turystyki wiejskiej w dziedzinie działalności pozarolniczej. Stanowi to w obecnej sytuacji na rynku pracy w Polsce znaczącą rolę. O rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej świadczą następujące dane: na początku 1990 roku funkcjonowało zaledwie 590 gospodarstw agroturystycznych, natomiast w 2002 roku, według PSR (GUS 2002), w Polsce funkcjonowało już 12 tysięcy gospodarstw domowych świadczących usługi turystyczne.

Zarówno agroturystyka jak i sprzedaż bezpośrednia zajmują wciąż marginalne miejsce w strukturze dochodów gospodarstw rolnych w Polsce. Problemy związane z nieopłacalnością głównych kierunków produkcji rolnej zmuszają do zwrócenia większej uwagi na niedocenianą agroturystykę czy sprzedaż bezpośrednią. Możliwość pozyskania dodatkowych środków finansowych ze sprzedaży bezpośredniej produktów rolnych daje pewną szansę przetrwania najtrudniejszy chwil w gospodarstwie. Produkty wytworzone w gospodarstwie takie jak: mleko, owoce, warzywa, mięso, pozyskiwane są często metodami ekologicznymi, bez udziału środków chemicznych i nawozów mineralnych. Posiadają one niepowtarzalny smak, aromat i walory zdrowotne. Wielu ekorołników zdobyło już rzesze wiernych klientów, którzy regularnie odwiedzają ich gospodarstwa, by zakupić gwarantowanej jakości produkty bezpośrednio u producenta. Zadowoleni klienci polecają ten sposób zakupu żywności swoim znajomym, przez co krąg odbiorców stale się poszerza.

Do końca lat osiemdziesiątych turystyka w Polsce postrzegana była przez pryzmat swoich funkcji socjalnych. Jej aspekty ekonomiczne nie były praktycznie uwzględniane w realizowanych koncepcjach i kierunkach rozwoju kraju.

Zmiany społeczno - gospodarcze i ustrojowe, które nastąpiły na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych umożliwiły szybki rozwój turystyki jako branży gospodarczej i pociągnęły w konsekwencji rewizję stosunku do niej władz państwowych. Turystyka rozwijając się

żywiłowo dała pracę 200 tys. ludzi i ma możliwości wchłonięcia jeszcze znacznych zasobów ludzkich. Wytwarzając sama kilka procent dochodu narodowego wpływa na rozwój kilku innych sektorów gospodarki.

W latach 90 rozpoczął się intensywny rozwój agroturystyki, lecz nie przeprowadzono badań, które określiłyby ilość takich gospodarstw w Polsce. W wielu spisach nie uwzględniano tej formy działalności, dlatego też trudno jest określić rozmiar agroturystyki w pierwszej fazie jej rozwoju.

Ocenia się, że na istniejące w Polsce ok. 2 mln 300 tys. wiejskich gospodarstw domowych, ok. 1/3 - czyli ponad 700 tys. - wyposażona jest w obszerne dwu-, trzypokojowe domy. Znaczna ich część stoi pusta i nie wykorzystana. Często przy bardzo niewielkich nakładach mogą one pełnić funkcję recepcyjno-turystyczną. Bardzo łatwo mogą one zostać wykorzystane, a tym samym mogą przynieść dodatkowe dochody ich właścicielom.

Reasumując, agroturystyka stanowi dużą szansę na poprawę warunków życia, nie tylko społeczności wiejskiej, ale i całego kraju. Polska posiada korzystne warunki dla jej rozwoju. Dotyczy to zwłaszcza rejonów o niskim poziomie uprzemysłowienia i urbanizacji, słabych rolniczo, o dużym bezrobociu, niewysokich dochodach ludności, posiadających równocześnie wolne zasoby mieszkaniowe, korzystne walory przyrodniczo - krajobrazowe i kulturowe, które w dużym stopniu predysponują do świadczenia usług agroturystycznych. Realizacja działalności agroturystycznej w gospodarstwie rolnym, dla gości, którzy chcą poznawać ich życie, obowiązki i pracę całej rodziny oraz chcą współuczestniczyć w ich wypełnianiu stawia niełatwe do spełnienia wymagania. Dlatego przywrócenie barwnej żywotności terenom wiejskim oraz zapewnienie poprawy jakości życia na wsi wymaga lokalnej inicjatywy, przywództwa oraz wysiłku zespołowego, zwłaszcza rodzinnego. Jest to też pewnym wyzwaniem dla instytucji pracujących na rzecz gospodarstw wiejskich. Dotyczy to także promocji produktów z gospodarstwa oraz dalszego budowania świadomości wśród mieszkańców miast w zakresie wysokiej jakości tych produktów.

To właśnie agroturystyka oraz sprzedaż bezpośrednia są realną alternatywą dla przeludnionej dziś i bezrobotnej wsi. Alternatywa ta

umożliwia stworzenie nowego rynku pracy i źródła dochodów jej mieszkańcom oraz podniesienie ogólnego poziomu życia. Zatem dochody ze sprzedaży bezpośredniej i agroturystyki zajmują w strukturze dochodów gospodarstw rolnych miejsce, które pozwala na stabilizację i wzmocnienie sytuacji finansowej gospodarstw.

Literatura

1. *Narodowy Spis Powszechny 2002, GUS, Warszawa*
2. *Poczta W. (2004): Sektor Rolny – sytuacja strukturalna i produkcyjno-ekonomiczna*
3. *Powszechny Spis Rolny 1996, GUS, Warszawa*
4. *Rocznik Statystyczny RP1995-2004, Warszawa, GUS*
5. *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w liczbach, (2004): Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa*
6. *Stereotypy w Unii Europejskiej dotyczące polskiego sektora rolno-spożywczego, (2000): Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa*
7. *Tomczak F. (2004): Od rolnictwa do agrobiznesu, Wyd. SGM, Warszawa*

5. ORGANIZACJE I INSTYTUCJE WSPIERAJĄCE DYWERSYFIKACJĘ DZIAŁAŃ W GOSPODARSTWACH ROLNYCH WYSP BALEARÓW

W kreowaniu polityki rolnej w zakresie dywersyfikacji gospodarstw główną rolę odgrywa Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów. Jednym z kierunków działalności jest promocja żywności wysokiej jakości o tradycyjnym charakterze. Zajmuje się tym IQUA Instytut ds. Jakości Produktów Agrospożywczych Wysp Balearów. IQUA (I Institut de Qualitat Agroalimentaria de les Illes Balears) został utworzony w 2001 roku i jest organem administracji do spraw przestrzegania prawa podległym Ministerstwu Rolnictwa i Rybołówstwa .W Instytucie są scentralizowane wszystkie kompetencje dotyczące promocji i kontroli jakości żywności na poziomie lokalnym i wspólnotowym. IQUA ma pełne uprawnienia w zakresie wyszukiwania produktów żywnościowych, dokumentowania i przeprowadzania zatwierdzania na Balearach oraz przekazywania do Madrytu, do Ministerstwa Rolnictwa i Rybołówstwa, które koordynuje te działania i jest łącznikiem między regionami Hiszpanii.

W gestii Instytutu IQUA jest też certyfikacja i kontrola jakości win ubiegających się o oznaczenie geograficzne(Indicacio geografica) i napojów spirytusowych (Denominacio geografica) z Wysp Balearów. Baleary mogą się poszczycić 2 gatunkami win „DO” (Denominacions d Origen) Binissalem Mallorca oraz Pla i Llevant Mallorca, a także 6 gatunkami win stołowych z różnych wysp. Uznanie zyskało „palo” (likier - czarny balsam) oraz „herbes” (napój alkoholowy z dodatkiem ziół). Każdy turysta, który odwiedzi Baleary musi posmakować „oli de Mallorca” – oliwy z Majorki, która ma niepowtarzalny smak, kolor i aromat. Również „ensaimada” (rodzaj ciasta drożdżowego), „sobrassada”(wieprzowa kielbasa z papryką do smarowania), „ mahon” (ser z mleka krowiego) należą do produktów, które kojarzą się z Majorką i oryginalną żywnością o gwarantowanej wysokiej jakości. Instytut IQUA podejmuje szereg inicjatyw promujących produkty wśród konsumentów – udział w targach i festynach, organizacja

degustacji podczas ważnych imprez kulturalnych czy sportowych, a także w hotelach, wydzielone – ze specjalną aranżacją, ekspozycje w sklepach. Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa Rządu Wysp Balearów opracowało program informacyjny o lokalnej żywności wysokiej jakości i wdraża go wśród dzieci oraz młodzieży szkolnej. Są to zajęcia 1,5 godzinne obejmujące część teoretyczną – informacje na temat surowców, produkcji i producencie i część praktyczną – ocenę walorów produktu przez degustację. W terminie późniejszym dzieci jadą na wycieczkę dydaktyczną. Może to być wyjazd szlakiem produktu lub poznanie wszystkich produktów regionalnych na danym obszarze Majorki. Szlaki „Agrorutes del bon gust” zostały opracowane dla 7 produktów: oliwy, sera, sobrossady, wina (4), a Ministerstwo Rolnictwa i Rybołówstwa każdego producenta wyróżniło stosowną tabliczką informacyjną. Także zainteresowani turyści i mieszkańcy Balearów mogą wyruszyć szlakiem produktu i odkryć miejsca ich produkcji, poznać receptury i historię wyrobienia lokalnych specjałów, gdyż Ministerstwo organizuje promocyjne wyjazdy edukacyjne w ramach programu informacyjnego.

Rząd Wysp Balearów wspiera dywersyfikację gospodarstw w zakresie agroturystyki i turystyki współpracując z Balearskim Instytutem Turystyki IBATUR i Stowarzyszeniem Agroturystycznym Balearów (La Associacio Agroturismo Balear). Na oficjalnym portalu internetowym Rządu Wysp Balearów dotyczącym promocji turystyki IBATUR zamieszcza mnóstwo informacji stanowiących skarbnicę wiedzy dla turystów, którzy chcą odwiedzić Majorkę lub już na niej przebywają. Portal sześciojęzyczny dostarcza informacji praktycznych o Majorce. Zawiera takie hasła jak: połączenia, zakwaterowanie, gastronomia, zakupy produktów żywnościowych i rękodzieła, terminy imprez kulturalnych i szereg innych. Turyści mogą wyszukiwać interesujące ich informacje, a przede wszystkim zarezerwować kwatery. Szczególnie miłośnicy koni mają możliwość zdobycia informacji o centrach jeździeckich na Majorce i oferowanych usługach, a pasjonaci aktywnego wypoczynku spędzonego na siodelku roweru pod hasłem „cicloturismo” mogą wybrać ciekawe ścieżki rowerowe. Jedna z nich umożliwi poznanie majorkańskich producentów oliwy. Z roku na rok rośnie liczba turystów, którzy wybierają Majorkę jako wspaniałe

miejsce, gdzie można przemierzać wyspę na rowerze i poznawać jej historię, kulturę oraz przyrodę.

Działania w zakresie dywersyfikacji gospodarstw na Balearach wspomaga również Stowarzyszenie Agroturystyczne Balearów zrzeszające właścicieli gospodarstw rolnych (fincas), w których prowadzona jest agroturystyka i właścicieli hoteli wiejskich. Agroturystyka na Balearach rozwija się w ściśle określonych ramach z jednej strony jest sektorem turystyki, a z drugiej stanowi część działalności rolniczej, gdyż funkcjonuje w gospodarstwie rolnym. Ze względu na obowiązujące przepisy - ograniczona do 12 liczba pokoi do wynajęcia turystom, czy też tylko rozbudowa (a nie budowa) budynku mieszkalnego na terenach chronionego krajobrazu – agroturystyka jest traktowana jako forma wypoczynku na łonie przyrody, jako filozofia życia gwarantująca ciszę, spokój, poznanie uroków życia wiejskiego na Majorce, a także dobrego jedzenia o wysokiej jakości. Wiele gospodarstw agroturystycznych posiada status gospodarstwa ekologicznego i dzięki temu oferuje żywność wysokiej jakości. Do Stowarzyszenia należy 116 obiektów agroturystycznych, które są umieszczone na stronach internetowych [www. agroturismo-balear.com](http://www.agroturismo-balear.com). Turysta może wybierać spośród obiektów agroturystycznych rozmieszczonych na całej Majorce - jest mapa, na której są ulokowane gospodarstwa. Każdy obiekt jest interesująco opisany, pokazany na zdjęciach, można również wirtualnie odwiedzić gospodarstwo i oczywiście dokonać rezerwacji.

Jedną z ważniejszych organizacji rolniczych na Balearach są spółdzielnie. Różny jest poziom zorganizowania hiszpańskich producentów rolnych w poszczególnych sektorach. I tak w spółdzielniach jest zrzeszonych aż 70 % producentów oliwy z oliwek, a w sektorze owocowo – warzywnym do spółdzielni należy tylko 40 % rolników. Przed przystąpieniem Hiszpanii do UE istniało wiele różnego typu organizacji odpowiedzialnych za poszczególne sektory produkcji rolniczej. Wejście Hiszpanii do Unii Europejskiej doprowadziło do utworzenia Konfederacji Spółdzielni Rolniczych, która zrzesza wszystkie spółdzielnie rolnicze z terenu 17 autonomii. Stało się to dzięki temu, że producenci rolni zrozumieli, że najlepszą formą zapewnienia sobie zysków i skutecznego konkurowania na rynku

unijnym jest współpraca i utworzenie jednej silnej struktury organizacyjnej. Doprowadzenie do powstania jednej konfederacji umożliwi dobrą współpracę z władzami, rozwiązywanie problemów rynkowych, zdobywanie pozycji na rynku krajowym, jak i europejskim, a także ułatwia pozyskiwanie środków unijnych. Jak się okazuje po upływie lat taka polityka jest skuteczna, gdyż w Hiszpanii sukcesywnie spada liczba rolników indywidualnych, a rośnie liczba spółdzielni i ich członków.

Od 2007 roku w Hiszpanii jest wdrażany nowy plan rozwoju spółdzielczości, w którym postawiono 4 główne cele:

1. zmiana mentalności rolników i ukierunkowanie ich działalności na potrzeby rynku,
2. tworzenie dużych spółdzielni oraz stowarzyszeń zrzeszających te spółdzielnie,
3. zwiększenie konkurencyjności na rynku krajowym i zagranicznym,
4. współpraca i wymiana doświadczeń zarówno na rynku krajowym jak i międzynarodowym,

Korzyści z przynależności producentów do spółdzielni są wymierne, a w całej Hiszpanii działa 4 tys. spółdzielni, do których należy ponad 900 tys. członków. Również te tendencje można zauważyć w spółdzielniach działających na Wyspach Balearach, a przykładem mogą być AGROVERD Manacor, Ramaders Agrupats Felanix czy Cooperativa Agrícola San Bartomeu w Soller. AGROVERD Manacor jest jedną z grup wchodzących w skład spółdzielni zajmującą się uprawą warzyw, ziół aromatycznych i kwiatów. Dzięki współpracy między grupami możliwe było utworzenie jednego centrum dystrybucji w Palmie, do którego trafiają towary ze wszystkich grup. Następnie bogaty asortyment jest rozwożony do klientów – zgodnie z zamówieniami. Ramaders Felanix jest grupą producencką współpracującą ze 110 producentami trzody chlewnej, owiec i drobiu. Zajmują się skupem i ubojem zwierząt oraz przetwórstwem mięsa. Produkują około 100 asortymentów mięsa i wędlin o bardzo wysokiej jakości, w tym słynną sobrasadę z Majorki. Cooperativa Agrícola San Bartomeu w Soller jest spółdzielnią, której głównym kierunkiem działalności jest produkcja oliwy z oliwek.

Zrzesza 400 plantatorów drzew oliwkowych, uprawiających także drzewa cytrusowe i migdałowe. Prowadzi również sprzedaż detaliczną i hurtową towarów rolno- spożywczych.

W dywersyfikacji gospodarstw rolnych w Hiszpanii znaczącą rolę odgrywa Krajowe Stowarzyszenie Młodych Rolników ASAJA - największy z 4 ogólnokrajowych związków rolników, gdyż skupia około 45 % wszystkich rolników. ASAJA – LA ASOCIACION AGRARIA JOVENES AGRICULTORES – posiada Biura Regionalne w każdej z 52 prowincji. Również ASAJA - Baleary ma do spełnienia ważną rolę w rolnictwie Wysp Balearów. Ostatnie lata w związku z dynamicznym rozwojem turystyki na Balearach postawiły nowe zadania przed rolnictwem. Ze względu na specyficzne warunki klimatyczno- glebowo- przyrodnicze Wysp Balearów i lokalny rynek produktów rolno – spożywczych priorytetem stało się utrzymanie produkcji rolniczej jako przeciwwagi do ekspansywnego rozwoju sektora turystycznego. I w tym sektorze ASAJA – Baleary wytyczają nowe kierunki działalności rolniczej bazując na uprawach roślin i chowie zwierząt tradycyjnych dla Majorcki oraz pozostałych wysp Balearów. Uprawa drzew oliwek, cytrusów, migdałowców, winorośli, warzyw (pomidory, ziemniaki i inne), chów owiec i kóz, czy też tucz świń - szczególnie „porc negro” są skierowane na zaspokojenie potrzeb turystów licznie odwiedzających Baleary. Wysoka jakość i oryginalność produktów rolno – spożywczych są wyróżnikiem gwarantującym ich zbyt wśród turystów i mieszkańców Balearów. Rząd Hiszpanii opracował i będzie wdrażał plan wsparcia chowu owiec i kóz w latach 2008 - 2013 przeznaczając na ten cel 350 mln euro z budżetu państwa i Unii Europejskiej. Będzie prowadzona promocja spożycia produktów owczych i kozich, która obejmie około 255 tys. hodowców hiszpańskich.

Kolejną instytucją, która wspiera dywersyfikację gospodarstw rolnych i wpływa na rozwój obszarów wiejskich jest Izba Handlowa, w której gestii jest rozwój turystyki, handlu, przemysłu i usług. Izba Handlowa współpracuje z Uniwersytetem Wysp Balearów (UIB) i Ministerstwem Edukacji w zakresie seminariów, kursów, konferencji dla zainteresowanych grup przedsiębiorców i osób fizycznych działających w sektorze turystyki i rolnictwa. Uniwersytet Wysp Balearów kształci

studentów w wielu profesjach przydatnych do rozwoju gospodarstw w różnych specjalnościach. Jednym z preferowanych kierunków jest jeździectwo, gdyż jest duże zapotrzebowanie na dobrze przygotowaną kadrę, która świadczy usługi w centrach jeździeckich i w gospodarstwach agroturystycznych. W ramach „hipiki” są kształceni specjaliści zajmujący się takimi kierunkami jak: styl western, szkółki jeździeckie, styl paradny, przejażdżki konno w plenerze, czy też hipoterapia. Młodzież dobrze przygotowana teoretycznie zdobywa umiejętności praktyczne podczas 9 miesięcznych praktyk w Centrum Jeździeckim w Son Molina. Całość kosztów przygotowania praktycznego pokrywa Uniwersytet Wysp Balearów – studenci płacą tylko wpisowe (40 euro). W rozwoju turystyki Majorki aktywna forma rekreacji, jaką jest jeździectwo jest jednym z wiodących kierunków i stąd takie podejście do przygotowania zawodowego w kształceniu kadry na Uniwersytecie Wysp Balearów.

Specyfika rolnictwa Wysp Balearów w kontekście dynamicznego rozwoju sektora turystyki wymaga rozważnej polityki rolnej, która pozwoli na rozwój i specjalizację gospodarstw rolnych z zastosowaniem nowych technik i technologii, a jednocześnie umożliwi zachowanie pięknej przyrody z bogatą florą i fauną, która jest magnesem przyciągającym turystów.

6. POZYTYWNE WZORCE DYWERSYFIKACJI DZIAŁAŃ GOSPODARSTW ROLNYCH NA WYSPACH BALEARÓW

Łagodny klimat śródziemnomorski z suchym latem i opadami w okresie zimowym, uczynił z Majorcki region turystyczny o międzynarodowym znaczeniu. Wyspa słynie ze swych licznych kąpielisk i salin morskich. Położenie geograficzne wyspy miało i nadal ma największy wpływ na kierunek dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych. Podejmowane są głównie działania związane z obsługą ruchu turystycznego. W wielu gospodarstwach rolnych zaniechano typowej produkcji rolnej na rzecz świadczenia usług agroturystycznych. W środkowej części wyspy, gdzie znajduje się urodzajna nizina, gospodarstwa prowadzą działalność typowo rolniczą, a cała produkcja z tych gospodarstw przeznaczona jest na potrzeby mieszkańców wyspy oraz ogromnej rzeszy turystów, spędzających urlop na Majorce. W gospodarstwach rolnych uprawia się zboża, warzywa, cytrusy, oliwki, winorośla, migdałowce, figi. Nieliczne gospodarstwa zajmują się hodowlą owiec, bydła i trzody chlewnej.

Usługi agroturystyczne na Majorce są bardzo dobrze rozwinięte i stanowią alternatywną formę pozyskiwania dochodu dla wielu gospodarstw rolnych. Poza wyjątkowym położeniem geograficznym, intensywnemu rozwojowi agroturystyki sprzyja fakt, iż 34% powierzchni Majorcki to tereny chronione, na których nie ma mowy o intensyfikacji produkcji rolniczej. Aby rozpocząć świadczenie usług agroturystycznych w gospodarstwie rolnym należy wcześniej uzyskać pozwolenie. Ograniczona jest również liczba pokoi, przeznaczonych na wynajem dla gości i nie może być większa niż dwanaście. Gospodarstwa agroturystyczne powstały głównie w pasie nadmorskim oraz w górach, w niewielkiej odległości od miast. Taka lokalizacja gwarantuje ciszę i spokój osobom decydującym się na tę formę spędzania czasu wolnego, a z drugiej strony bliskość miasta pozwala na uczestnictwo w różnych atrakcjach przygotowanych dla turystów w mieście.

Domy mieszkalne w gospodarstwach agroturystycznych, ich otoczenie i wyposażenie podkreślają tradycję i historię miejsca, w którym się znajdują. Zachowane zostały te elementy architektury i

infrastruktury, które o tym przypominają, np. stare urządzenia służące do produkcji oleju, liczne pamiątki odzwierciedlające historię rodziny (zdjęcia, portrety), charakterystyczne starodawne wyposażenie pokoi.

W gospodarstwach agroturystycznych prowadzona jest bardzo szeroka oferta usług. Poza noclegiem poleca się gościom pełne wyżywienie. Serwuje się głównie posiłki sporządzane według tradycyjnych receptur, charakterystycznych dla danego regionu z wykorzystaniem surowców produkowanych w gospodarstwie. Goście mają również możliwość samodzielnego przygotowywania posiłków. Mogą to robić w kuchni, którą mają do swojej dyspozycji. Najczęściej korzystają z produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym. Zapisują produkty, które są im niezbędne w specjalnej karcie. Gospodarze zgodnie z zapotrzebowaniem dostarczają produkty, za które goście płacą pod koniec pobytu. W gospodarstwach goście mają także możliwość korzystania z basenu, jazdy konnej, wypożyczenia rowerów, korzystania ze studia odnowy biologicznej. Gospodarstwa agroturystyczne nie tylko udostępniają bazę noclegową, ale zajmują się również organizowaniem spotkań integracyjnych, koncertów gitarowych i fortepianowych dla osób z zewnątrz. Niektóre z nich udostępniają sale, w których organizowane są szkolenia. Gospodarze kładą duży nacisk na to, aby goście w ich gospodarstwach czuli się bardzo swobodnie.

Cała produkcja roślinna i zwierzęca gospodarstw, agroturystycznych najczęściej przeznaczana jest pod potrzeby turystów. Gospodarstwa produkują owoce (śliwy, grusze, pomarańcze, brzoskwinie, cytryny) oraz warzywa. Uprawa winorośli i produkcja win to następne źródło dochodu gospodarstwa. Wina produkowane są według tradycyjnej receptury, dzięki czemu mają bardzo wysoką jakość. Produkowane wina przeznaczone są dla gości spędzających czas na urlopie oraz na sprzedaż i to nie tylko na wyspie, ale eksportuje się do innych państw europejskich (Niemcy, Wielka Brytania, państwa skandynawskie). Gospodarstwa świadczą także w swoich piwnicach usługowe przechowywanie win.

Gospodarstwa rolne, które zrezygnowały z prowadzenia typowej działalności rolniczej lub ją w znacznym stopniu ograniczyły prowadzą inne usługi związane z rozwojem turystyki. Jedną z tych usług jest

prowadzenie szkół jeździeckich, ukierunkowanych głównie na kształcenie młodzieży w kierunku jeździectwa i powożenia końmi. Przygotowuje się tutaj wykwalifikowaną kadrę na potrzeby ruchu turystycznego, która uczy turystów jeździectwa oraz oprowadza ich po okolicy w formie wycieczek konnych. W centrach jeździeckich prowadzona jest również hipoterapia dla osób niepełnosprawnych. Organizowane są zawody konne o charakterze regionalnym i krajowym, w których biorą udział przede wszystkim klienci tych centr jeździeckich. Ciekawą formą usługi świadczonej przez centra jeździeckie jest prowadzenie hotelu dla koni z pełną opieką, żywieniem, czyszczeniem i szkoleniem. Prowadzone są także zajęcia dla dzieci rozpoczynających naukę jazdy konnej. Natomiast osoby, które samodzielnie jeżdżą konno mają możliwość doskonalenia swoich umiejętności jeździeckich. Powstałe centra jeździeckie stanowią bardzo dobry przykład wykorzystania możliwości jakie stwarza rozwój turystyki i duże zainteresowanie końmi (na Balearach jest 16 tysięcy koni). Gościom przebywającym w centrach jeździeckich przygotowuje się lokalne specjały, w celu promocji regionu i rodzimych produktów żywnościowych, których nie można posmakować w innej części wyspy.

Na Majorce duża grupa gospodarstw rolnych prowadzi swoją działalność rolniczą w oparciu o działania zespołowe, ponieważ małe i średnie gospodarstwa działające w pojedynkę nie są w stanie sprostać wymogom rynku, a tym samym uzyskać odpowiednich dochodów. Stan zorganizowania producentów rolnych jest bardzo dobry, powstały dobrze zorganizowane struktury gospodarcze. Prowadzona jest wspólna uprawa ziół, kwiatów, warzyw itp., często w ogrzewanych i doświetlanych tunelach foliowych oraz pod włókniną. Cała produkcja przeznaczona jest na potrzeby mieszkańców Majorki, jedynie kwiaty wysyłane są poza wyspę. Produkty typu ziemniaki, pomidory, sałata itp. wysyłane są do centrum dystrybucji, w których są pakowane i sprzedawane do hoteli, restauracji i sklepów promujących produkty regionalne. Zespołowe działania to nie tylko wspólna sprzedaż, ale także prowadzenie wspólnych firm przetwarzających produkty rolne. Przykładem może być ubojnia i masarnia należąca do grupy producenckiej. Produkowane są wyroby według starych, tradycyjnych receptur. Grupa ta prowadzi bardzo ciekawą formę promocji swych

produktów. Przyjmuje grupy wycieczkowe, które są prowadzane po zakładzie. Na miejscu zwiedzający mogą kupić produkty oraz samodzielnie przygotować do spożycia na grillu specjalnie przeznaczonym w tym celu. Asortyment takiej firmy jest bardzo szeroki i wynosi około 100 różnych wyrobów. Z kolei grupa produkująca oliwę z oliwek, do której surowiec dostarcza około 400 producentów, zainwestowała w nowoczesną linię technologiczną. Gwarantuje to uzyskanie oliwy o bardzo wysokich parametrach jakościowych. Duże znaczenie przywiązuje się do ochrony produktu przed zafałszowaniem. Oliwa sprzedawana jest hurtowo, a odbiorca otrzymuje do zakupionej oliwy odpowiednią ilość butelek i etykiet. Grupa prowadzi ponadto sprzedaż bezpośrednią produktów wytworzonych w gospodarstwach swoich członków (pomarańcze, jabłka, przetwory). Wszystko jest pakowane i etykietowane. Grupa zajmuje się promocją swoich produktów organizując degustację na miejscu oraz w lokalnych sklepach.

W wielu gospodarstwach rolnych produkowane są produkty regionalne według receptur przekazywanych od wieków, z pokolenia na pokolenie. Majorca posiada wiele specyficznych produktów regionalnych, które są wyrazem wielowiekowej tradycji. W tej dziedzinie duże zasługi ma Majorkańska Izba Gospodarcza, a zwłaszcza Wydział ds. Jakości Żywności i Rolnictwa zajmujący się promocją produktów lokalnych o najwyższej jakości. Zajmuje się on zbieraniem informacji, dokumentowaniem, zatwierdzeniem i rejestrowaniem na poziomie lokalnym. Najbardziej znane produkty regionalne produkowane w gospodarstwach rolnych na Majorce to oliwa z oliwek, napoje alkoholowe, sery, wędliny. W promocji produktów regionalnych wykorzystuje się różne formy, takie jak: organizowanie osobnych stoisk w sklepach, sprzedaż produktów poprzez hotele, prezentacja na targach, festynach. Często w sklepach organizowane są degustacje produktów regionalnych w celu przybliżenia ich konsumentom. W promocję rodzimych produktów zaangażowany jest również rząd Balearów, który wspiera swoich rolników. Z jego inicjatywy powstały Szlaki Produktów, prezentujące gospodarstwa produkujące sery i wina zgodnie z recepturami charakterystycznymi dla tego regionu. Zwiedzający gospodarstwa

mają możliwość poznania zwierząt, zaznajomienia się z procesem produkcji, a także zakupu produktów bezpośrednio w gospodarstwie. W gospodarstwach tych przyjmowane są również wycieczki ze szkół, gdyż młodzież i dzieci mają zajęcia informujące o lokalnych produktach, a pobyt w gospodarstwie traktowany jest jako wiedza praktyczna. Rząd Balearów wspiera również działania promocyjne mające na celu zwiększenie spożycia jagnięciny. W niektórych gospodarstwach prowadzi się nie tylko hodowlę owiec, ale także restauracje i w ten sposób promuje się swoje produkty.

Duże zasługi w dywersyfikacji działań gospodarstw rolnych i rozwoju obszarów wiejskich ma przyjęty przez rząd Balearów system kształcenia. Na Uniwersytecie Wysp Balearów kształcą się młodzież w różnych przydatnych kierunkach (nie ma weterynarii i medycyny), tak aby w przyszłości nie zabrakło do pracy dobrze przygotowanej kadry. Biorąc pod uwagę, że wyspa odwiedzana jest przez rzesze turystów rozbudowano kierunki związane z usługami turystycznymi, odnową biologiczną i aktywną rekreacją.

7.MOŻLIWOŚCI SKORZYSTANIA Z HISZPAŃSKICH DOŚWIADCZEŃ W POLSCE I WIELKOPOLSCE

Hiszpania jest krajem o dobrze rozwiniętych usługach turystycznych. Od 1994 roku liczba turystów zagranicznych odwiedzających Hiszpanię przekracza liczbę mieszkańców (powyżej 60 mln osób rocznie).

Hiszpania słynie z walorów klimatycznych. Znane regiony wypoczynkowe usytuowane są wzdłuż wybrzeży (długości 8 tys.km) zwłaszcza Morza Śródziemnego, z których najślynniejszymi są m.in. również wyspy Baleary. Hiszpania dysponuje jedną z największych na świecie liczbą miejsc hotelowych – ok.1 mln, z czego aż jedna czwarta przypada na Baleary.

Statystycznie biorąc 7% powierzchni Europy stanowią tereny chronione. Na Majorce tereny takie stanowią aż 34% całkowitej powierzchni wyspy. Pod ochroną znajduje się: spora część gór Tramuntana, linia brzegowa, płn. i pn. kraniec wyspy, zaciszne zatoki, lasy dębowe i formacje skalne. Poświęcenie dla przyrody to dla większości mieszkańców Majorki nie puste słowa, lecz rzeczywiste, głęboko zakorzenione przekonanie. Jeszcze poprzednie pokolenie utrzymywało się z rolnictwa, hodowli bydła i rybołówstwa, a przecież wieloletnia tradycja zobowiązuje. Nawet, jeśli dzisiaj produkt narodowy brutto w 80% wypracowywany jest przez sektor usług (turystyka, która uczyniła z Balearów najzamożniejszą z hiszpańskich prowincji), większość mieszkańców nie zmieniła swojego stylu życia, co nie było łatwe, zwłaszcza, gdy zauważymy, że na 600 tys. mieszkańców Majorki przypada rocznie ponad 7 milionów turystów. Być może dlatego najbardziej charakterystycznym przymiotnikiem, jakim można by określić mieszkańców Majorki, jest słowo "tolerancyjny". Majorkańczycy rzadko się złością i wyrażają niezadowolenie, kelnerzy z cierpliwością podchodzą do par spędzających 2 godziny przy butelce wody mineralnej i rozkoszujących się wspaniałymi widokami. Tolerancja i cierpliwość leżą w naturze mieszkańców Majorki. Takie podejście do klienta i wielka tolerancja, bardzo potrzebna jest naszym polskim rolnikom oraz kwaterodawcom prowadzącym gospodarstwa agroturystyczne. Równie wyważony jak

charakter mieszkańców, jest krajobraz. Można tu znaleźć porośnięte sosnami góry sięgające 1400 m, romantyczne, niebezpieczne wodospady, kryształowo czyste, słone jeziora i pełne ptaków mokradła, zadumane lasy dębowe, gaje migdałowe i tysiącletnie gaje oliwne, urodzajne ogrody warzywne, a także jaskinie z jednym z największych podziemnych jezior na świecie. A wszystko to na powierzchni zaledwie 3 tysięcy 650 kilometrów kwadratowych, otoczonej plażami o długości 550 km, skalistym wybrzeżem, spokojnymi zatokami i gwarnymi miejscowościami wypoczynkowymi. Majorka zwana jest również "L'Illa de la Calma" (wyspa spokoju). Jeszcze w pierwszej połowie XX w. był to senny rolniczy zaścianek, zapomniany i pozostawiony samemu sobie w okresie podboju Ameryki. Wszystko zmieniło się po II wojnie światowej za sprawą masowej turystyki, która przyniosła mieszkańcom najwyższy w Hiszpanii dochód netto na osobę. Ceną tego były jednak głębokie przemiany społeczne i oszpecenie fragmentów wybrzeża. Ten ostatni proces miał na szczęście niewielki zasięg, ograniczony w zasadzie do Zatoki Palmy, czyli trzydziestokilometrowego odcinka plaży po obu stronach stolicy, oraz kilku kombinatów czasowych na wschodnim wybrzeżu. Reszta Majorki jest znacznie słabiej zagospodarowana niż wiele innych regionów Hiszpanii kontynentalnej. Palma, jedyne na Balearach miasto z prawdziwego zdarzenia, to gwarny i szczyjący się bogatą historią ośrodek, którego okazałe rezydencje i zachwycająca gotycka katedra zupełnie nie przystają do oczekiwań wielu turystów. Na wschód od stolicy, w centrum wyspy rozciąga się rolnicza kraina, upiękuszona zabytkowymi i rzadko odwiedzanymi wioskami. Te atrakcyjne malownicze wioski, takie jak Orient czy Fornalux, oraz dwa intrygujące klasztory w Valldemossa i Lluç. W cieniu mniej dzikich, a bardziej zielonych Serres de Llevant ciągną się zatoczki wschodniego wybrzeża, dochodzące do porośniętych sosnami cypli i średniowiecznych miasteczek położonych na wzgórzach w północno-wschodnim rogu wyspy. Wyjątkowe bogactwo krajobrazów i fizyczne piękno Majorki oraz jej łagodny klimat od XIX w. przyciągają turystów i szukających miejsca do zamieszkania zamożnych cudzoziemców, w tym wielu artystów i pisarzy. Wielką popularnością cieszą się przygotowane i dobrze doposażone gospodarstwa agroturystyczne.

W gospodarstwach agroturystycznych położonych na wyspie Majorka mocny nacisk położono na troskę o dziedzictwo kulturowe i pieczołowitą pielęgnację pamiątek rodzinnych od pokoleń. Usługi agroturystyczne są świadczone w domach, gdzie jest zachowany oryginalny wystrój i stylowe umeblowanie, oraz inne akcesoria pokoi gościnnych, jak również w takim podobnym rustykalnym stylu są utrzymane pozostałe pomieszczenia dla gości jak: jadalnia, kuchnia, biuro, sale szkoleniowe, wejścia czy łazienki, to przykład na zachowanie tożsamości lokalnej.

Zachowały się również w bardzo dobrym stanie kapliczki w budynkach mieszkalnych, gdzie były odprawiane kiedyś msze św., gdzie również dzisiaj każdy gość może w ciszy i spokoju znaleźć miejsce na modlitwę. Są tam wystawione całe historie rodów, publikacje i inne elementy historyczne. Są również zachowane narzędzia, urządzenia wykorzystywane w gospodarstwie do przerobu oliwek czy innych owoców rolnych, na które jest przeznaczone i wydzielone odrębne miejsce udostępniane tam przebywającym na wypoczynku gościom lub turystom zwiedzającym ich gospodarstwa. Są tam rolnicze eksponaty historyczne, pamiątki rodzinne. Tak zachowane domostwa przyciągają swoją historią rodzinną, autentycznie wpisaną od 3-4 pokoleń pracujących w tym gospodarstwie. To wszystko czyni gospodarstwo bardziej interesujące, ma ono swoją wizytówkę, tradycję, zachowaną i wpojona od pokoleń troskę o dziedzictwo rodzinne. Zawsze włączani są do pracy domownicy, dzięki temu przekazywanie następnym pokoleniom swojego dorobku i wszystkich osiągnięć oraz starych receptur na przetwory i produkty czy przepisy kulinarne jest podtrzymane.

Doświadczenia zdobyte podczas pobytu na Majorce, wizytacji w gospodarstwach agroturystycznych pomogły nam doradcom na wychwycenie cennych spostrzeżeń, które warto spopularyzować u nas w Polsce i w Wielkopolsce:

1. Sposób na poznawanie potrzeb wśród przebywających turystów - gości poprzez codzienne zbieranie listy życzeń odnośnie: menu, czy propozycji spędzania wolnego czasu w gospodarstwie, zorganizowania imprezy np. wieczorki poznawcze, powitalne, czy koncertu muzycznego, albo wędrowek pieszych, konnych po terenie z gospodarzem.
2. Goście podczas pobytu mogą pielęgnować grządki warzywnika, sadu, mogą korzystać z tych warzyw i owoców do przyrządzania przez siebie posiłków.
3. W każdym gospodarstwie jest gablotka z wystawionymi produktami lokalnymi tego gospodarstwa i od okolicznych producentów, które można zakupić. Każdy z gości biorąc z półeczki wybrany produkt

zapisuje na liście co i ile zabrał, a przy zakończeniu pobytu jest to doliczone do rachunku.

4. Codziennie pokój jest sprzątnięty i zmieniane są ręczniki - to również jest uzgadnianie z gośćmi.

Duże znaczenie dla wytwórców produktów regionalnych na Majorce ma prowadzony przez Ministerstwo, jak również przez samych producentów specjalny program promocji.

Godne powielenia w Polsce i Wielkopolsce jest wprowadzenie odwiedzin wyjazdowych do gospodarstw rolnych, które mają produkcję np. serów, czy odwiedzanie przetwórci, która produkuje oliwę z oliwek lub swojską kiełbasę, np. osobno dla osób dorosłych, młodzieży i dzieci. Poprzez wcześniej opisaną promocję produktów lokalnych i regionalnych, podczas której uczestnicy wizytujący zakład dokładnie zapoznają się z tajnikami procesu wytwarzania oraz przygotowuje się im degustację produktów w specjalnym do tego celu pomieszczeniu obserwujemy mechanizm pozyskiwania potencjalnego nabywcę - klienta tych produktów. Każdy może namacalnie stwierdzić jak wygląda krok po kroku cały cykl technologiczny produkcji, zdegustować wszystko na miejscu i zastanowić się, który produkt wybrać i zakupić.

Jest to bardzo trafny i skuteczny przykład na sprzedaż bezpośrednią w gospodarstwie, gdzie jest punkt sprzedaży detalicznej i

hurtowej, takim przykładem mogą być również małe zakłady przetwórcze, które z powodzeniem mogą zafunkcjonować w naszym regionie. Szybciej klient podejmuje decyzje o zakupie towaru, kiedy namacalnie przekonana się jak wygląda cała produkcja i zdegustuje wytwarzane produkty .

Również ciekawe są metody promocji prowadzone np. w szkołach dla dzieci i młodzieży od 10-12 lat, która jest wcześniej powiadomiona o przybyciu wytwórcy, z wyprzedzeniem 2 – tygodni. Dzieciom i młodzieży prezentuje się tylko dwa produkty, aby przy omawianiu mogły lepiej zapamiętać, na koniec jest również przewidziana degustacja , a nagrodą jest prezent, czyli wizyta uczniów w gospodarstwie na miejscu wytwarzania produktu. Tym sposobem dociera się do rodziców dzieci i buduje dobre podwaliny pod

przyszłego odbiorcę i konsumenta. Kiedy młodzież już dorośnie będzie bardziej świadoma jak trafnie dokonywać dobrego wyboru, z pośród niezliczonej ilości podobnych produktów. Jest to marketingowe działanie promocji produktów lokalnych o długofalowym, skutecznym efekcie, tzw. inwestowanie w dobrą przyszłość przedsięwzięcia i tym samym gospodarstwa, czy zakładu produkcyjnego.

Mieliśmy okazję poznania, jak funkcjonuje COOPERATIVA AGRICOLA, w której jest produkcja oliwy z oliwek, a także bezpośrednia sprzedaż hurtowa i detaliczna wszystkich produktów pochodzących od okolicznych rolników i sadowników.

Pokazano nam jak, w bardzo szczelny sposób można prowadzić sprzedaż produktów o wyjątkowej jakości i w określonej ilości oliwy z oliwek z pierwszego tłoczenia. Każdy producent otrzymuje odliczoną ilość naklejek na butelki oliwy z oliwek i każdego roku są opracowane naklejki w inne graficzne wzory z datą produkcji i nazwą producenta, co tym samym mocno hamuje i ogranicza przed nieuczciwym działaniem konkurencji. Takie działania również wpływają na prawidłową ochronę każdego wytwarzanego produktu lokalnego. Tym sposobem również konsumenci mają 100% pewności, że spożywają oryginalną oliwę wysokiej jakości.

Jestem przekonana, że zarówno w Unii Europejskiej, jak i w Polsce działalność w kierunku dywersyfikacji rozwoju obszarów wiejskich, czego przykładem jest agroturystyka i turystyka wiejska połączona z produkcją i sprzedażą produktów wysokiej jakości wpłynie pozytywnie na tworzenie miejsc pracy, a co za tym idzie ożywienie gospodarki i poprawę całej infrastruktury wiejskiej.

Literatura:

1. *Materiały pozyskane w trakcie wyjazdu szkoleniowego*
2. *Własne notatki i obserwacje z wyjazdu szkoleniowego*
3. *Narodowy Spis Powszechny 2002, GUS, Warszawa*
4. *Poczta W. (2004): Sektor Rolny – sytuacja strukturalna i produkcyjno-ekonomiczna.*
5. *Powszechny Spis Rolny 1996 i 2002, GUS, Warszawa*
6. *Rocznik Statystyczny RP1995-2004, Warszawa, GUS,*
7. *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce w liczbach, (2004): Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa*
8. *Stereotypy w Unii Europejskiej dotyczące polskiego sektora rolno-spożywczego, (2000): Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa*
9. *Tomczak F. (2004): Od rolnictwa do agrobiznesu, Wyd. SGM, Warszawa*
10. *Internet*